

Гандзілевська Г. Б., Хеленюк А. А. Психологічне осмислення життєвого шляху Гальшки Острозької в поемі Світлани Луцкової «Плач за рожевою птахою». *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології»*. Київ: Гнозис, 2014. Додаток 2 до Вип. 5. С. 178–187.

*Гандзілевська Г.Б., канд.психол.наук,
доц. кафедри психолого-педагогічних дисциплін
Національного університету «Острозька академія»
Хеленюк А.А., канд. іст. наук, старший викладач кафедри історії
Національного університету «Острозька академія»*

Психологічне осмислення життєвого шляху Гальшки Острозької в поемі Світлани Луцкової «Плач за рожевою птахою»

У статті здійснено спробу нового прочитання життєвого шляху першої жінки-меценатки вищої освіти в Східній Європі Гальшки Острозької. Біографію вивчено зіставленням історичних фактів та психологічної інтерпретації поеми Світлани Луцкової «Плач за рожевою птахою» відповідно до принципів сценарного аналізу. Результати дослідження доповнюють уже реальні відомості та розвивають уявлення про легендарну постать княжни.

Ключові слова: «життєвий шлях», «життєвий сценарій», «сценарний аналіз»

В статье сделана попытка нового прочтения жизненного пути первой женщины-меценатки высшего образования в Восточной Европе Гальшки Острожской. Биография изучена сопоставлением исторических фактов и психологической интерпретации поэмы Светланы Луцковой «Плач за розовой птицей» в соответствии с принципами сценарного анализа. Результаты исследования дополняют уже существующие сведения и развивают представление о легендарной фигуре княжны.

Ключевые слова: «жизненный путь »,« жизненный сценарий »,« сценарный анализ »

The attempt to view the life scenario of the first female benefactor in the Eastern Europe Halshka Ostrozka is made in the article. Her biography was examined through the comparison of historic facts and psychological interpretation of the poem of Svitlana Lutskova “Plach za rozhevoiu ptakhoui” (The cry for the pink bird) which was done by means of scenario analysis. The results of the research supplemented existing ones and develop the image of the legendary person of the princes.

Keywords: life path, life scenario, scenario analysis

Розвиток психологічної науки вимагає нового погляду на проблеми становлення особистості та її самореалізації. Як свідчать сучасні теоретичні дослідження, розумінню закономірностей розвитку особистості сприяє вивчення її життєвого шляху – категорії, у якій інтегровано базові психологічні аспекти людського існування [9, 32]. Переважну більшість цінностей дитина підсвідомо засвоює, «інтродуючи» стиль життя батьків [24, 81]. У формі прийнятих дитячих несвідомих рішень вони обумовлюють подальший її розвиток, формуючи так званій «життєвий сценарій», природу більшості яких можна простежити, досліджуючи родовий стиль життя [3]. У зазначеному аспекті дослідники все більше уваги звертають на дослідження біографій визначних особистостей. Однак за певних обставин не завжди збережені історичні матеріали, документи, що безпосередньо стосуються біографії цієї постаті. Тому досить часто дійсність реконструюють крізь призму художнього твору. Своєю чергою, «повернення» до проблем минулої епохи через нове прочитання тексту дозволяє пізнати сучасні проблеми [26]. М. Воронова[5], досліджуючи методи творення літературних портретів, відзначає, що світ чужих образів автора іноді розкриває більшу достовірність героя твору. Обмежена кількість документального матеріалу про життя Гальшки Острозької

націлює нашу працю здійснити спробу нового прочитання життєвого шляху першої жінки-меценатки вищої освіти в Східній Європі за допомогою сценарного аналізу її біографії в поемі С. Луцкової «Плач за рожевою птахом»[14].

Незважаючи на зацікавлення істориків, біографія Гальшки Острозької досі залишається малодослідженою. Легендарність княжни спричинила появу великої кількості «додаткових» чи «додуманих» фактів у її біографії, які досі час від часу з'являються й у науковій літературі. Основною причиною міфологізації Гальшки є відсутність значної кількості джерел, які могли б спростувати або підтвердити ті події, факти її біографії. Хоча література, у якій представлено основні віхи життя княжни, досить репрезентативна. Обставини, за яких розгорталася життєва драма Гальшки, уперше описав її сучасник, польський хроніст Лукаш Гурніцкі. Інші польські хроністи, зокрема Мартин Бельські та Свентослав Ожельські, теж змальовували різні факти її біографії. Останній особливу увагу присвятив опису перебування Гальшки в Шамотулах. Деякі відомості, що стосуються життя княжни, фіксує Острозький літописець. Більш ґрунтовно створювати біографію Гальшки Острозької розпочав уже в XIX ст. відомий польський письменник, історик, етнограф Олександр Пшежджецькі [29], який у праці «Ягелонкі польські» окремий розділ присвятив Гальшці Острозькій. Саме з його праці черпали відомості про Гальшку інші дослідники, зокрема В. Антонович та І. Франко. Останній повторно опублікував із власними коментарями деякі джерела з архіву Сангушків, які стосуються батька Гальшки – князя Іллі [22]. Найбільш повною в сучасній українській історіографії біографією Гальшки Острозької варто вважати нарис відомого українського історика М.П. Ковальського, уміщений у праці «Етюди з історії Острога» [10]. Дослідник не лише проаналізував усі доступні джерела та наукову літературу про Гальшку, але й позбавив біографію княжни великої кількості легендарних домислів та міфів. Важливою науковою працею, присвяченою Гальшці Острозькій, є робота польської дослідниці Сильвії Загурської «Актуалізація легенди. Життя, спадщина та проблеми Гальшки з

Острога»[31], де на прикладі життя Гальшки Острозької розкрито більш широку тему – суспільне становище жінки- шляхтянки в Речі Посполитій XVI – поч. XVIIст.

Поряд із науковим вивченням трагічна та наповнена подіями доля княжни стала джерелом натхнення і для митців, а особливо літераторів, які, починаючи з XIXст. створюють власний «літературний» образ історичної особи. Першим літературним твором, базованим на біографії Гальшки Острозької, була драма відомого польського письменника, драматурга, краєзнавця, митця Ігнатія Крашевського, що вийшла 1838 року [27]. Він описав події, пов'язані з одруженням Гальшки з Дмитром Сангушком. Незабаром вийшли й інші драматичні твори, присвячені Гальшці – вже згаданого Александра Пшежджецького (1840) та Юзефа Шуйського (1858) [30]. Остання п'єса набула широкої популярності та була представлена в театрах Праги, Кракова, Львова, а головну роль – Гальшки – виконувала видатна польська акторка Хелена Моджеєвська. Того ж XIX ст. вийшла драма Сергія Соловійова «Гальшка – княжна Острожская» [19], яка сприяла значній міфологізації образу княжни, оскільки автор не переймався відтворенням історичних фактів та загального історичного середовища. Упродовж XX ст. образ Гальшки неодноразово з'являвся в літературних творах польських письменників; про неї писали й науко-популярні праці, оскільки постать княжни дуже популярна в м. Шамотулі, де свого часу Гальшка прожила 14 років, будучи дружиною польського магната Лукаша Гурки. Серед українських авторів, що описали життя Гальшки, варто згадати романи Івана Савчина «Важкий шлях» [18], Петра Угляренка «І був ранок і була ніч» [21], поему Світлани Луцкової «Плач за рожевою птахою», інсценізацію та постановку якої здійснив студентський театр Національного університету «Острозька академія».

Світлана Луцкова – українська поетеса, з 2000 року проживає в Італії, член Спілки журналістів України та літературного об'єднання «Радосинь», авторка збірки поезій «Дивне коло» (1999 р). На момент написання поеми працювала керівником прес-центру та редактором студентської газети в

Острозькій академії, на розвиток якої Гальшка Острозька заповіла свої гроші. Нині Національний університет «Острозька академія» – це унікальний освітньо-культурно-історичний комплекс, де органічно поєдналися минуле й сучасне[15]. Одним з важливих завдань які ставить перед собою університет – збереження історичної спадщини Острозької академії. Зокрема і видатних постатей в її історії.

Звичайно, доля Гальшки була оспівана в місцевих легендах Шамотул та Острога. С. Кардашевич і Й. Новицький зафіксували острозькі легенди про Гальшку. Пізніше, краєзнавець П. Андрухов опрацював, популяризував і перевидав частину легенд про м. Острог, зокрема й про Гальшку Острозьку[1]. У поемі С.Луцкової [14] з княжною Гальшкою знайомимося через образ Птаха. Згідно з давньою острозькою легендою, яку авторка згадує в поемі, княжна на світанку «злітає до Острозької Академії, благословляючи ранок» [14, 62].

Про задум та назву поеми можемо довідатись із таких рядків, які С.Луцкова подає на початку поеми (замість вступу): «Якось на моє підвіконня упало дивне перо – рожеве, як ілюзія воскреслого» [14, 62]. Сама назва твору підкреслює наскрізну подію життєвого сценарію Гальшки, яку вбачаємо у катарсичному процесі, що завершується новим поглядом на життя.

Відповідно до концепції архетипів Карла Густава Юнга та феміністичного (про культурні стереотипи) підходу Шинод Болен Джин [25] здійснила класифікацію та проаналізувала архетипи жінок через образи грецьких богинь. Відповідно до її класифікації Деметра уособлює архетип матері, Персефона – дочки, Гера – дружини, Афродіта – коханої, Артеміда – сестри й конкурентки, Афіна – стратега, Гестія – хранительки домашнього вогнища. Аналізуючи життєвий шлях Гальшки Острозької, спробуємо обґрунтувати свою думку щодо пріоритетного вираження одного з вищеназваних архетипів, а саме Персефони (у римлян – Прозерпина, у греків – Кора – «дівчина») – дочки Деметри. Згідно з класифікацією дослідниці, Персефона страждає: її викрадають, принижують і т.д. Коли руйнуються її прив'язаності й вона відчуває себе ображеною, то з'являються симптоми

психічних розладів. Однак, незважаючи на все це, вона долає свої страждання[25]. Аналізуючи життєвий шлях Г. Острозької, її літературний портрет, пересвідчимось у достовірності вищесказаного в її сценарії.

Гальшку в поемі ми пізнаємо через образ Птаха, для якого воля –«не повинність, а потреба» [14, 69]. Слід відзначити, що птах – це символ людської душі, посередника між небом і землею[16]. Підтвердження знаходимо в поемі (штрих 6. Заповіт): Гальшка, залишаючи людям заповіт, вірить, що світ «небесне возз'єднає і земне» [14, 69]. Тому можемо припустити, що Гальшка мала певну місію, яку тлумачимо у збереженні патріотизму («Я залишусь твоїм, Остроже, зодчим» [14, 69]) – цінності, що реалізується у самовідданій любові до рідної землі, народу, Батьківщині [4, 202].

Залежно від наміру автора М. Воронова[5] виокремлює такі методи створення літературного портрета: перевтілення (автор прагне максимальної адекватності свого героя), превалювання (висвітлено не стільки образ героя, скільки автора), відтворення (автор точно за відомими фактами відтворив образ, рушійні біографічні та психологічні сили, що мали вплив). Слід відзначити, що надмірність авторського «Я» в методі превалювання не шкодить герою[5]. У поемі С. Луцької ми простежуємо відображення трьох методів творення портрета Гальшки Острозької з перевагою методу превалювання. Як зазначає сама авторка, вона здійснила «спробу ескізу життя княжни Гальшки Острозької», «виконаного не маляром» [14, 63]. Тому відзначаємо, що поему С.Луцькова поділила на так звані штрихи, назви яких, на нашу думку, підкреслюють психологічні переживання основних кризових періодів життя княжни. Так, штрих1 «Крила» знайомить з образом Гальшки та метафорично, через образ птаха, проектує її долю, штрих2 «(незримо присутній). Острог. Дзвони» – народження княжни, штрих3 «Розп'яття над столом» – умови раннього дитинства, штрих4 «Тінь» – життя Гальшки в Шамотулах, штрих5 «Рама» – знайомить з королем – доленосною постаттю в житті Гальшки, штрих 6 «Заповіт» – реалізація місії Гальшки, штрих7«Вікно навпроти» – останні роки життя княжни.

Реконструювати життя та сформувані деякі нові погляди щодо постаті Гальшки можна, використовуючи не лише біографічні методи, які застосовує історична наука, а й психологія. У своєму дослідженні ми опирались на принципи сценарного аналізу біографій видатних людей Е.Берна, які запропонували сучасні дослідники В. Климчук, Я. Мойсієнко [9]. На думку науковців, підхід Е.Берна до аналізу життєвого шляху особистості дає можливість інтегрувати два інші підходи, які ґрунтуються на уявленні про несвідомі моменти особистості, що характерно раннім стадіям онтогенезу (А. Адлер, З. Фройд), так і про свідомий вибір та регуляцію процесу життя (С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Н. Логінова, Т. Титаренко).

Автори пропонують такі принципи сценарного аналізу [9]: принцип повторюваності подій (фіксація реакцій та способів вирішення проблем); принцип наслідування батьківських сценаріїв (сценарні (вербальні й невербальні) повідомлення батьків); принцип вікової динаміки сценарного розвитку (аналіз подій, учинків, рішень й почуттів особистості); принцип телеологічності сценарію (стратегічна мета сценарію); принцип впливу культурно-історичних умов на формування сценарію (комплекс культурно-історичних умов); принцип урахування свідчень сучасників (звернення до свідчень сучасності); принцип автобіографічності (ставлення особистості до себе); принцип імовірного виходу зі сценарію (внутрішнє звільнення).

Ураховуючи вищеназвані принципи сценарного аналізу, зупинимося детальніше на особливостях розгортання життєвого сценарію Гальшки Острозької. З життєвим шляхом, з ідентичністю особистості, її характером пов'язаний репертуар життєвих ролей, у якому останні з'являються, розвиваються чи актуалізуються відповідно до життєвих періодів [7]. Аналізуючи життєвий шлях Гальшки, метафорично виділимо ці ролі.

У зв'язку з тим, що на формування сценарію в дитячому віці значний вплив має сім'я доцільно розпочати із її презентації. Батьки Гальшки одружилися 1539 року. Знатне походження і заможність обох передбачала на

перший погляд безпечно і заможне життя їхнім дітям. Батько Гальшки, князь Ілля Острозький, представник знатного, багатого, шанованого і впливового роду Острозьких, по смерті свого славетного батька успадкував частину володінь Острозьких. За своє порівняно недовге життя він не залишив помітного сліду в історії краю. За свідченнями документів основою його діяльності майнові справи. З опису істориків можемо зробити висновок, що князь був фізично розвинутим, здоровим чоловіком, оскільки брав участь не лише у військових походах, але й у рицарських турнірах. Один із них, де Ілля Острозький змагався з королевичем Сигізмундом Августом, описує в своїй праці А. Пшежджецкий [29,52]. Дружина Іллі, Беата Костелецька, виховувалася при королівському дворі. Сучасники описують її вродливою та покірною молодою жінкою. Придворний поет польського короля Jędrzej Krzyski (Єнджей Крицкі) оспівував красу та характер молодої Беати у віршах [29,39]. Коли настав час її повноліття, король не спішив видавати її заміж. Зважаючи на те, що в XVI ст. жінки досягали повноліття в 15-ти річному віці, Беата вийшла заміж досить пізно – у 24 роки. Одразу після шлюбу, який відбувся при королівському дворі, молода пара переїхала до Острога, у родовий маєток Острозьких [10,39].

Аналізуючи життєвий шлях княжни, змальований у поемі, відзначаємо зміну в першопочатковому сценарії Гальшки, яка в подальшому впливає на реакцію повторюваних подій у житті, а саме – реакцію на втрати. Образ таврованого долею птаха, через який у поемі передано образ Гальшки, підтверджує нашу думку. Згідно з текстом рожеві птахи з іншого виміру залишають на землі, на підвіконні самотнього птаха, який «умить забув свої пісні» [14,63]. Скинувши рожеві крила, відвертий птах не може літати. На перший погляд, відзначаємо пасивну роль «Жертви», яка ніби змирилася зі своєю долею. Однак у першопочатковому сценарії Гальшки (штрих2), який символічно авторка передає через монолог міста, у якому народилась княжна, виділяємо роль «Щасливої» (*Моє маленьке – і найбільше – щастя* [14,64]). Штрих1 доповнює роль «Щасливої» роллю «Щасливої красуні», обличчя якої

писане «найліпшим пензлем, найсвітлішим барвом» [14, 63]. Причиною зміни щасливого сценарію, на нашу думку, є смерть батька ще до народження княжни. Досі загадкою залишається причина смерті 29-річного князя одразу після кількох місяців одруження. Князь Ілля, передчуваючи швидку смерть, і знаючи, що дружина чекає дитину, склав заповіт, у якому переказав свої статки ненародженій дитині та призначив опікунів: королевича Сигізмунда Августа та королеву Бону, а також широке коло впливових людей (підляський воєвода, маршалок, Іван Сапега; луцький і берестейський католицький біскуп, князь Юрій Фальчевський; маршалок Волинської землі, Володимирський староста Федір Сангушко) [11,287]. Гальшка, народившись по смерті батька, автоматично стала однією з найбагатших спадкоємиць Корони Польської, проте – напівсиротою.

Відсутність повної родини однозначно впливала на виховання молоді княжни, яке повністю лягло на плечі її матері – Беати. Остання, ставши повноправною володаркою маєтностей, успадкованих за чоловіком, розпоряджалась по праву і маєтностями доньки до її повноліття та заміжжя. Історична чи джерельна інформація про Гальшку в перші 14 років її життя, тобто до початку трагічних подій, на жаль, відсутня. Однак, у джерелах є відомості про діяльність її матері, яка активно вирішувала майнові справи, керувала та поряdkувала в маєтностях [10,51]. Достеменно не відомо, як відбувалося виховання та навчання молоді княжни. Більшість істориків говорять про повне підпорядкування Гальшки матері. Часто Беату описують як деспотичну, владну та схильну до нервових зривів жінку.

Матір Гальшки, Беату Костелецьку, у поемі зображено як «чужинку», з «тяжбою» в «глухих речах», носія «тавра», яке авторка порівнює з чорною хусткою на плечах. Припускаємо, що цей «тягар», як невербальні повідомлення, могла перейняти у своєї матері й княжна. На несвідомому рівні Гальшка зустрічається зі страхом покинутої (роль «Покинута», «Зраджена»), що в подальшому й актуалізує роль «Самотньої».

Варто відзначити, що в тогочасному суспільстві жінка існувала в конкретному соціальному середовищі, у якому керувалася певними нормами поведінки, духовною орієнтацією та стереотипами морально-етичних цінностей, що не могло не вплинути на життєвий сценарій княжни Гальшки Острозької. Правове становище жінки тоді нормував Литовський статут. Гальшка, яка була напівполькою, підпорядковувалася литовському праву лише до шлюбу з Лукашем Гуркою, тобто до 16 року життя. Після заміжжя вона проживала на території Корони Польської й підпорядковувалася польському праву. У цьому контексті варто згадати й той факт, що жінку тоді трактували як істоту слабку не лише фізично, але й психологічно, тому вона потребувала допомоги й чоловічої опіки – батька, брата, чоловіка [13]. Крім того, закон визначав опікунство над дитиною в разі смерті батька. Власне опікуни мали право влаштовувати шлюб дівчини іноді навіть без згоди її родини. Якщо ж дівчина приймала рішення про заміжжя без згоди опікунів – утрачала право на свої маєтності. Порівняно широкі права мала жінка вдова, зокрема в питанні про одруження дочок [13].

Основною проблемою, яка стала причиною життєвої трагедії Гальшки, було те, що її опікуни, зокрема король Сигізмунд-Август, мати та дядько Василь-Костянтин, мали абсолютно протилежні погляди на її майбутнє. Кожен мав свого протезе на звання чоловіка княжни і переслідував власні цілі, яким повинен був шлюб Гальшки.

Гальшка зростала в місті Острозі (*На березі прадавньої Горині свої вогні запалює Острог* [14, 65]) в умовах, позбавлених радісних почуттів (*В холоднім замку* [14,65]). Вдало дібрані прикметники (*довгий, сірій і т.д.*), дієприкметники (*болючий, зламаніх, змучені і т.д*) та дієслова (*затоплює, заплутується, згорає і т.д.*) вводять в атмосферу життя Гальшки. Зміни в життєвому сценарії, спричинені фатумом (*Мовчать святі - зі стінами злились»* [14, 65]), ще не вбивають у княжни надію на справедливість (*В куточку серця ще жевріє Бог, А Бог ...Він є. Він просто зараз спить»* [14, 65]). Вербальне повідомлення (*Сльозами моря не напоїш, Не захистиш таврованих птахів»*[14,

65]), підсилені дієсловами з часткою не (*Молитися не треба, Не плач, Не захистиш, Не встоїш*) визначають тип сценарію (за Е.Берном[3]) як безвиграшний, а деякою мірою і програшний, відповідно актуалізуючи роль жертвовності. Результати фоносемантичного аналізу (через проект ВААЛ) дієслів-предикатів з часткою не підтверджують наші роздуми та констатують враження низинного, жіночного, слабкого, тихого, боязливого, тьмяного, маленького і пасивного.

Дядько Гальшки, князь В.-К. Острозький, мав власні плани щодо одруження небоги і підтримав кандидатуру князя Дмитра Федоровича Сангушка, канівського й черкаського старости. До наших днів зберігся портрет Д. Сангушка в копії XVIII ст. Молодого та вродливого князя сучасники описують як відважного і мужнього у військових справах. Приблизно 1552 р. відбулося сватання Гальшки, якій тоді було не більше 13 років. Беата дала згоду на цей шлюб, проте король був проти такого поєднання двох магнатських родів. Під впливом короля Беата змінила своє рішення. Коли ж Дмитро Сангушко дізнався про зміну рішення Беати, відправився до Острога для відновлення домовленості. Тоді ж до міста прибув і Василь-Костянтин Острозький. Події, що розгорнулися в Острозі на поч. 1553 року, описували всі хроністи, а потім і літератори. Заборонивши в'їзд до замку непроханим гостям, Беата спровокувала військову сутичку, у результаті якої молоді князі ввійшли до замку і Василь Костянтин розпорядився, щоб князь Сангушко і Гальшка одружилися негайно. Важко уявити емоційний стан молодої княжни. Без згоди матері, яку зачинили у дальніх покоях замку, з волі дядька виходить заміж [11, 288]. Історикам не відомо, чи мала молода княжна почуття до Дмитра Сангушка. Історія збройного нападу на замок та одруження Гальшки набула великого резонансу і згадується в Острозькому літописці[2, 126]. Польський король був страшенно розгніваний, що шлюб відбувся без його згоди. Беата подала скаргу королю на Сангушка і князя В.-К. Острозького. Королівський суд над ними відбувся в Книшині 20 січня 1554 року. Д. Сангушка засудили до позбавлення честі, маєтностей та життя, тобто до страти. Відповідно, він та

Гальшка покинули Острог і рятувалися втечею в Чехію, прямуючи до Раудицького (Рудицького) замку, який був у володінні тестя В.-К. Острозького Яна Тарновського. Слідом за втікачами вирушив збройний загін на чолі з Мартином Зборовським. Д. Сангушка з його невеликим загonom наздогнали в м. Німбурзі. Тут Д.Сангушка схопили, відвезли до сусіднього міста Яромира, де жорстоко вбили 3 лютого 1554 року [11, 288]. Гальшку повернули до матері, а та забрала її до Варшави, де при королівському дворі вирішували її подальшу долю. Король одружив Гальшку з Лукашем Гуркою, воєводою познанським. Проте цей шлюб знову ж таки відбувся без згоди матері й Гальшки, фактично обманом. Відповідно Гальшка не хотіла миритися з цим і навіть написала скаргу в королівську раду, де відмовлялася визнавати Гурку своїм чоловіком. Намагаючись урятувати дочку й реалізувати власні інтереси, Беата відвезла Гальшку до Львова. Вони переховувалися в домініканському монастирі, де в квітні 1559 р. Беата спробувала видати доньку заміж утретє. Претендентом, якого підтримувала Беата, був князь Семен Юрійович Слуцький [10, 69]. Відтак Гальшку, дружину Гурки, видали заміж ще раз. Не відомо, як ставилася Гальшка до рішення матері, і чи взагалі мала можливість хоч якось впливати на свою долю. Лукаш Гурка не збирався відмовлятися від претензій на Гальшку, він організував збройну облогу монастиря, захопив княжну й відвіз до свого замку в Шамотулах. Тут вона перебувала до його смерті 14 років. Дослідники по-різному описують період перебування Гальшки в Шамотульському замку. У науково-популярній літературі та драматичних творах це змальовано як ув'язнення – помста Гурки за непокірність дружини. В інших дослідженнях наявні припущення, що, усамітнившись, Гальшка фактично підтвердила й довела свою відмову сприймати Гурку як законного чоловіка. Так чи інакше, усі ці роки Гальшка проживала в Шамотулах фактично в ізоляції та навіть мешкала окремо, в одній із замкових веж. Люди, які оточували Гальшку, називали її «чорною княгинею» через чорний жалобний одяг, який вона носила постійно [10, 72].

Зміна життєвих ролей особистості пов'язана з перехідними періодами – життєвими кризами [20]. Найхарактернішими кризами становлення особистості є вікові кризи [7, 155]. Аналізуючи життєвий шлях Гальшки у поемі, з-поміж інших криз виокремлюємо кризу середнього віку. У попередніх дослідженнях [6] цієї екзистенційної кризи, яку за екстраординарними наслідками порівнюють із кризою підліткового віку [20], констатуємо її ознаки та результат додання. Так, результатом цієї кризової ситуації, найхарактернішими ознаками якої є відчуття самоти, невпевненість у собі, відчай, агресія до інших, відчуття ворожості з їхнього боку, актуалізація базових питань екзистенції, зміна системи цінностей, суб'єктивне переживання несправедливості життя, страх смерті [17], є вибір: повернення до колишнього способу життя або перегляд життєвих цінностей і сенсів.

У поемі С.Луцкової трапляються яскраво передані як психологічні особливості переживання цієї кризи, так і конструктивний вихід із неї. Відчуття самоти (*Стіни віч-на- віч* [14,66]), відчаю (*Я так втомилась! ...не в силі їх спинить руками.. яка я вже стара... Як важко жити!* [14, 66-67]), страх смерті (*Плюються коси з пліч, а я не в силі їх спинить руками Чого ж весна завчасно пожовтіла? Я ще хотіла жити* [14,66-67]), суб'єктивного переживання несправедливості життя (*Недобра доле, твій безжальний перст Мене позбавив крихітки надії. Хіба людині може так боліти?* [14, 67]) актуалізують перегляд та зміну життєвих цінностей і сенсів (*Я ще жива*[14, 67]).

Лукаш Гурка помер на початку 1573 р. Для Гальшки це означало звільнення. Син В.-К. Острозького Януш повернув Гальшку на її батьківщину, спочатку до Дубно, потім до Острога, де вона проживала до кінця життя.

Роль зазвичай грають для когось[7]. Припускаємо, що роль, яку грала Гальшка для Беати (*От тільки коси... Мамо, заплетіть. Допоможіть, матусенько Беато* [14,67]), трансформовано (*Чом так важко жить? Добраніч, мамо. Я лягаю спати* [14, 67]), що досить характерно для особистості, яка переживає гостру життєву кризу. Один із конструктивних способів виходу з цієї кризи, на думку О.Пурло [17], полягає у становленні авторської позиції до

власного життя. Можемо припустити, що конструктивний вихід із кризи підтверджує образ Гальшки, зображений у штриху 6 «Заповіт» (*Я не слабка, не зломлена*[14, 69]). Своєю чергою, це може характеризувати вихід із життєвого сценарію або повернення до першопочаткової основи (своєрідне внутрішнє звільнення). Новоутворенням кризи середини життя є саме поява такого стійкого творчого ставлення до себе та світу» [20, 149]. Т.Титаренко у своїй праці наголошує, що «...ставлення до себе стає в індивідуальній біографії ставленням до творця свого життя, суб'єкта життєдіяльності, людини, яка насправді повсякденно творить власний світ» [20, 149]. Займенник першої особи однини «я» та його форми, що вжиті у штриху 6.Заповіт десять разів, свідчать про те, що Гальшка взяла відповідальність за своє життя та готова жити за своїм сценарієм (*Я ще горю в шаленому вогні життя, надії, віри і любові*[14, 69])

На думку сучасної дослідниці Мар'яни Колотило, у заповіті, який є могутнім засобом духовного єднання людини зі своїми предками та нащадками, зазвичай сконцентовано дороговказ заповідача на майбутнє, окреслено шляхи та життєві орієнтири для інших людей [12]. Наприкінці життя Гальшка підтримала ініціативу свого дядька Костянтина-Василя щодо створення Острозької академії, - 1579 року написала заповіт у м. Турові, який за законом був занесений до Луцької земської книги. У заповіті «досыт ѿписом, варунком і ѿбвазком моим на шпитал и академию ѿстрозскую, на монастырь свтго Спса недалеко Луцка над рекою Стыром и на сели Дорогыню шест тысячеи грошеи личбы ли- товской – тыи з я вси листы доброволне с печатю моею и с подписом властное руки и под печатми людеи добрых... остатнею волею моею утвержам и умоцнам во всем вцале заховывам...»[8]. Гальшка все своє рухоме майно заповіла своїм слугам, простим людям, що її оточували. Водночас, підтримавши Острозьку академію, стала меценаткою першої вищої школи у Східній Європі.

Відповідно до поеми Гальшка, душа якої «від горя не осліпла» [14, 69], залишає людям заповіт, у «якому сонячне неба», «земля весною дише» [14, 69],

з надією, що *«упертий світ все ж стане «справедливішим і мудрішим»*, та відданістю своєму краю (*Я залишусь твоїм, Остроже, зодчим [14, 69]*). З вірою в Острозьку академію, на розвиток якої перша жінка-меценатка вищої освіти в Східній Європі заповіла свої кошти (*І буде в Академії світать [14, 69]*), отримує свободу, про яку мріяла все життя – свободу птаха (*Все відчинилось-ні ключів, ні шпар[14, 70]*).

Отже, зважаючи на доступні факти, ми бачимо, що перед нами фактично дві Гальшки: залякана покірنا дівчинка, повністю залежна від волі матері, та вольова жінка, яка відмовилася підкорятися чоловікові. Така поведінка жінки знатного походження була нетиповою, неприйнятною у вищому світі. Тому долю непокірної і нещасливої Гальшки неодноразово переосмислювали відомі науковці й літератори, а крім того, вона пережила покоління в легендах та переказах. Башту, де вона провела 14 років, сучасники назвали «вежею чорної княгині». Вона збережена й до нині.

У поемі Світлани Луцкової чітко простежуємо зміну програшного на вигрaшний сценарій Гальшки, бо стратегічна мета, що полягала в реалізації її духовних потреб, досягнута. Зміни у її ставленні до себе фіксували зміни ролей, які чергувалися від «Щасливої» до «Самотньої», «Нещасної», «Слабкої» «Жертви», і нарешті до «Сильної» та «Вільної» (*Я не слабка [14, 69]*). Спостерігаємо вплив на структуру особистості Гальшки архетипу Персефони, яка розвивається від Кори (залежної від інших) до Повелительки (зрілої особистості). Відповідно до поеми княжні все ж вдалося реалізувати свій сценарій, одночасно залишаючись вірною вічним цінностям: любові до людей, рідного краю, розвитку культури й освіти ін.. (*Нам разом йти крізь простір, вічність, час дорогою, котра веде до світла [14, 69]*). Перехід категорії займенника Я в категорію Ми свідчить про єднання з однодумцями, що ще раз підтверджує зміну сценарію Самотньої чорної княжни, яку часто бачимо в легендах, до Вільної самореалізованої щасливої жінки. Доля в народній свідомості, на думку В.Храмової, не має містичного забарвлення. Це, швидше,

вільний «вибір» власного життя. А поєднання Волі та Правди і є запорукою щасливої долі [23, 34].

Література:

1. Андрухов П. Жертва інтриг магнатських: [Княжна Гальшка] // Волинь в легендах і переказах / Упоряд. П.Андрухов. — Остріг, 1995.— С. 13-15.
2. Бевзо О. Львівський літопис і Острозький літописець / О.А. Бевзо. — К., 1970. — С.125-140.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн; [пер. с англ.]. — Екатеринбург: Литур, 2001. — 576 с.
4. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість особистості: сутність та шляхи становлення / М. Й. Боришевський // Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. — К. : Райдуга, 1999. — С. 189–219.
5. Воронова М. Ю. Методи творення літературних портретів / М. Ю. Воронова // Образ. — К., 2004. — Випуск 5. — С. 48–53.
6. Гандзілевська Г. Розвиток самоцінності особистості, що переживає кризу середини життя, засобами психодрами / Г. Б. Гандзілевська, М. Б. Левандовська // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. — Вип. 22. — С. 20–24.
7. Горностай П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности : [монография] / П. П. Горностай. — К. : Интерпресс ЛТД, 2007. — 311 с.
8. Заповіт княжни Гальшки Острозької 1579 р., березня 16. // Острозька давнина: Дослідження і матеріали.— Л., 1995.— Вип. 1.— С. 110-111.
9. Климчук В. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження / В. Климчук, Я. Мойсієнко // Соц. психологія. — 2007. — № 6. — С. 32–44.

10. Ковальський М.П. Гальшка, княжна Острозька / Ковальський М. // Етюди з історії Острога. Нариси. – Острог: Острозька академія, 1998. – С. 29-82.
11. Ковальський М. Острозька кн. Гальшка Єлизавета, Ельжбета, Алжбета) / М. Ковальський // Острозька академія XVI-XVII ст. Енциклопедичне видання. Острог, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – С. 286-288.
12. Колотило М. Оранта [Електронний ресурс] / М. Колотило. – Режим доступу :
http://oranta.org/index.php?option=com_content&view=article&id=865:sylazapovitnogo-slova&catid=28:tema-nomera-cat&Itemid=2.
13. Кривоший О. Жінка в суспільному житті України (друга половина XVI – перша половина XVII століття) [Електронний ресурс] / О. Кривоший. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/zhenschina-v-obschestvenno-politicheskoy-zhizni-ukrainy-vtoraya-polovina-xvi-pervaya-polovina-xvii-st#ixzz3L3VQ5Dfr>
14. Луцкова С. Плач за рожевою птахою / Світлана Луцкова // Дивне коло : поезія / Світлана Луцкова. – Рівне: Вид-во «Азалія» Рівненської організації Спілки письменників України, 1999. – С. 61–70.
15. Пасічник І. Д. Острозька академія в контексті освітньої політики сучасної України: регіональні та інтеграційні аспекти [Електронний ресурс] / І. Д. Пасічник // Проблеми політики регіонального розвитку. – 2011. – С. 120–133. – Режим доступу :
http://eprints.oa.edu.ua/1273/1/Pasichnyk_030412.pdf.
16. Прус Л. В. «Пташина символіка людського життя» в ліриці В. Голобородька (на матеріалі поезії «Дала мені мати серце...») [Електронний ресурс] / Л. В. Прус. – Режим доступу :
<http://masters.kubg.edu.ua/index.php/gi/article/view/85#.VH3ZudKsWuJ>.
17. Пурло О. Ю. Особливості психотерапії екзистенційної кризи / О. Ю. Пурло // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за

- ред. С.Д. Максименка]. – Т. X, ч. 3. – К., 2008. – С. 400-407.
18. Савчин І. Важкий шлях : Історичний роман / І. П. Савчин. – Львів: Каменярь, 1985. – 222с.
19. Соловьев В. Княжна Острожская/ В. Соловьев. – М.:СП «Эврика», 1990. – 258с.
20. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 367 с.
21. Углярєнко П. І був ранок, і була ніч...(Гальшка) [Текст] : роман / П. В. Углярєнко ; ред. М. Я. Ратушний. – Київ : Радянський письменник, 1990. – 319 с.
22. Франко І. Шість записів Іллі Констянтиновича Острозького з р. 1535-1540 // Зібрання творів. – 1919. – Т. 39. – С. 68.
23. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К. : МП “Фенікс”, 1992. – С. 3–35.
24. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – К. : МП “Фенікс”, 1992. – С. 66–96.
25. Шинода Болен Джин. Богини в кожній жінчині: Нова психологія жінчини. Архетипи богинь / Шинода Болен Джин ; пер. с англ. – М. : ООО Издательство «Софія», 2008. – 352 с.
26. Янко Ж. Соціальне пізнання художнього твору як реконструкція соціальної дійсності / Ж. Янко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 78–83.
27. Kraszewski J. Halszka. Drama historyczna z roku 1554 we trzech aktach, [w:] Poezje J. I. Kraszewskiego, Wilno 1838
28. Prus P.P. Księżniczka Halszka z Ostroga. – Poznań-Szamotuly, 1992.
29. Przeździecki A. Przygody księżnej Halszki Ostrogskiej // Jagiełlonki Polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów Polskich. – Kraków, 1868. – Т. 6. – S. 39.

30. Szujski J., Halszka z Ostroga. Dramat historyczny w pięciu aktach. – Kraków, 1867
31. Zagórska S. Aktualizacja legendy. Życie, posag i problem Halszki z Ostroga [Електронний ресурс] / S. Zagórska . – Режим доступу:
<https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/1064/1/Aktualizacja%20legendy.%20%20C5%BBycie,%20posag%20i%20problem%20Halszki%20z%20Ostro.pdf>